

Ուրեմն, Ս. Աթոռիս կողմէն ընձեռնուած օժանդակութիւնը, Սիւրբիոյ մէջ գտնուած իր հոգեւոր իրաւասութեան և եկեղեցական ու կրթական շէնքերուն փոխանցուածով կիւլիկիոյ կաթողիկոսութեան, ամէնէն գործնական և ամէնէն թանկագին ոյժ մը և գիւրութիւն մը եղած կիւլիկիոյ կաթողիկոսութեան կազմակերպութիւնը յաջողցնելու համար Սիւրբիոյ մէջ:

Իբրեւոյ ալ մեծ քաջակերութիւն մը և դրական օժանդակութիւն մը եղած ըլլայ Ս. Աթոռիս կողմէն ցոյց տրուած բարի կամքը և համակրանքը հանդէպ կիւլիկիոյ Աթոռին, բայց ամէն բան չէ ասիկա: Մնացած ամէնէն կարեւոր բանը պէտք է ընէ նոյն ինքն Սիւրբիոյ հայութիւնը, կազմակերպութեան անկեղծօրէն և պարկեշտօրէն ի սպաս գնելով ինչ որ ունի. այսինքն հարուստներ իրենց դրամը, մտաւորականներ իրենց խելացի առաջնորդութիւնը, ժողովուրդը՝ իր համակրանքն ու ծառայութիւնները, որպէս զի յաջողի կազմակերպութիւնը: Եթէ Սիւրբիոյ հայութիւնը իր հնարաւորութիւնները չգիրաւէ արժէքի ինչպստ կիւլիկիոյ Աթոռին կազմակերպութեան, չի կրնար լիովին վայելիլ Եւրոպայի և Ամերիկայի Հայոց հնչուն օժանդակութիւնը: Երեսուղէմ կատարեց իր պարտքը, կարգը եկաւ նոյն ինքն Սիւրբիոյ հայութեան որ ի յայտ բերէ իր գիտակցութեան և իր հաւատքին ապացոյցները:

Կիւլիկիոյ և Երուսաղէմի աթոռները պատմական ժամանակներէն սկսելով միշտ ձեռք կ'որկուած են իրարու Բիւրեղաբանի այս ու այն կողմէն, և Կիւլիկիոյ կաթողիկոսներ շատ թանկագին անձնութիւններու ծառայած են Սրբոց Յակոբեանց Աթոռին, առոր ամէնէն զօտարին կայութիւններուն մէջ. և այսօր ինչ որ տեղի ունեցաւ երկու Աթոռներու միջև Ամեն. Տ. Եղիշէ Դուբան Ս. Պատրիարքի օրով Ս. Յակոբի անուանով, պատմական իրողութիւններու նշանակալից մէկ շրջումն է. նո՛ր չարժու՛մ մը փոխադարձ համակրանքի և իրերաօգնութեան, գեղեցիկ և տրամաբանական շարժում մը, որուն արժէքը ինքն Սիւրբիոյ հայութիւնն է որ պիտի կրնայ բարձրացնել, սրտանց լծորդուելով և նուիրուելով կազմակերպութեան կենսական գործին:

Ս Ի Ո Ն ԵՒ Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆՆԻ

Հ. Վ. Հայունի Բազմավէպի մէջ (1929, փետր. էջ 56-62), «Ազգաստ» Օրագրին, վերնագրով երկար յօդուածով մը պատասխանելու ասան ուղի թերթի կողմէ իրեն ուղղուած դիտողութիւններուն, շեղում մը ընելով իր գիծէն, կը յարձակի Սիւրբիոյ խնդրութեան վրայ. որ իբրեւ թէ «կամայական» սահման մը տուած ըլլայ, «Մի, ընդհանրական եւ առարկական նկեղեցւոյ», նաեւ իբրեւ թէ «պարբաստան յանդգնութիւն» մըն ալ բրած ըլլայ, Հայ ու Դիմիո Յիսուս-Քրիստոսի մարմնոյ եւ արեան խորհրդանշանն է՝ բռնով:

«Մ'չ որ», դիտել կուտայ Հայունին, «մեր հրապարակագրերէն բողոքեց Սիւրբի գէմ, եւ «աւելի մեծ իշխանութիւնը նոյնպէս բռնեցին, որով եւ հաւանեցան», կ'ուզէ բռն, Սիւրբի այս անբաւելի մոլորութիւններուն, մինչ եւ, կ'ուզէ հետեցնել, երբ պորզայայտ «պատմարենութեան սախալանները» բանդել ուզեցի Քաթէտի եւ Բարթողիմէոսի առարկական քարոզութեան աւանդութիւնը ի Հայո՛ւ ամէն կողմէն վրաս յարձակեցան ու կը յարձակին դեռ: Սիւրբի այն ատեն «հաւանեց թաւով դրակած էր Հայունիին բնագոտութիւնը, որովհետեւ ինքն հին տունը քանդելով ստոր տեղ տը մը շինելու օրինակով ուզած էր արդարացնել իր բնագոտութիւնը, եւ հիմայ պատեհ առիթ մը գտած ըլլալ կը կարծէ «աւետարանաբանոց» կոչելով Սիւրբ. իբրեւ թէ Սիւրբ «խորհրդանշան» թաւով բռնողով ընդհանրական վրայ Յիսուս-Քրիստոսի օրնած հացին եւ գինիին աւետարանական խորհուրդը:

Իր տեսնէր թէ ո՛րչափ արդարակշիռ գէնը մը կը գործածէ Հ. Վ. Հայունի տարրեր գետնի մը վրայ եւ մտքի մէջ շողացնելով գայն, եւ միտքերու մէջ զրգութիւն մը ձգելու դիտումով:

Հ. Վ. Հայունիին պատմական փաստերը Հայաստանի առարկական քարոզութեան դէմ, այն ասան անաչառօրէն կշռուած էին Սիւրբի մէջ: Եւ ո՛չ միայն բնագոտութիւնը, այլ նաեւ հանրային ողջմասութիւնը իրաւունք տուին Սիւրբի, որ այդ առիթի իր բսկիւրը ըսաւ եւ յայտարարեց թէ իրեն համար փակուած է վիճարանութիւն:

Այս անգամ Հ. Վ. Հայունին, ինքնաբերաբար առիթ կ'ընծայէ մեզի որ իր եկեղեցապատմական ու աստուածաբանական փաստերն ալ զարնեն կշիռի:

Առաջին. — Մենք բանիցս ըսած ենք եւ այս առթիւ ալ կ'ըսենք եւ կը կրկնենք թէ այն բոլոր եկեղեցիներ, որ կ'ընդունին եւ կը դաւանին ծանօթ Հաւատամքը, որուն մէջ մի, բնութագրական եւ առաքելական ստորոգելիքներով սահմանուած է եկեղեցին, անդամներն են միեւնոյն եկեղեցւոյն:

Այս սահմանումը պատճառաւ է եւ ոչ թէ Հ. Վ. Հաջունիի բառով՝ «կամայական»:

Մենք գիտենք թէ Հռոմի եկեղեցին իրեն միայն սեփականած է Հաւատամքին մէջ նուիրագործուած այդ երեք ստորոգելիքները, եւ զանոնք կը զանայ Հաւատամքը բնորոշող եւ դաւանող ուրիշ եկեղեցիներու, որոնք, նուագագոյն որակումով, այլադաւան (dissidente) են իրեն համար:

Հ. Վ. Հաջունի, որ չեքմեռանդն ջատագովն է Հռոմի եկեղեցւոյն, «կամայական» կը համարի հաւատամքը չընդունող եւ չդաւանող բողոքական եկեղեցիներուն դուրս մնալը այդ սահմանէն:— Այս ալ մեծաբար մըն է արդեօր «բողոքականները» զրգուելու Սիանի գէմ, եթէ ոչ զիջում մը իր կողմէն, քայքայ իր ծեռնակասութենէն դուրս զիջում մը, բողոքականութիւնը նկատելու համար մէկ անգամը, ոչ թէ Հաւատամքի մէջ սահմանուած եկեղեցւոյն, այլ այդ սահմանումը միայն իրեն սեփականող Հռոմի եկեղեցւոյն . . . ?:

Եթէ ծանօթ Հաւատամքը պատմական վաւերագիր մըն է, եթէ ասոր մէջ եկեղեցւոյն արուած տեղմանումը ճիշդ է, պատմականապէս ո՞ր քրիստոնեայ հասարակութիւններ կրնան անգամը համարուիլ այդ եկեղեցւոյն:

Երկուրդ. — Սիանի մէջ (1928, էջ 291-92) եկեղեցական արարողութեանց եւ ծէսերու պարզութեան սկզբունքը բնական եւ բացատրելու առթիւ իրրեւ օրինակ յիշած էինք Ս. Պատարագի արարողութիւնը, եւ զիսկ տուած էինք որ Վերնատան մէջ ընթրեաց սեղանին վրայ կա'ր գատակական գառնուկը, հաց եւ զինի, եւ ըսած էինք, որ եթէ «պարզութեան սիրուն, Հայց. եկեղեցւոյ պատարագին տեղ հրէական ընթրեաց սեղան մը պատրաստենք ամէն անգամ մեր եկեղեցւոյ մէջ, կ'ընթա'յ տակիտ»: . . . Այսպիսի յանգոյնութիւն մը նոյն իսկ ամէնէն ազատ բողոքական յարանուանութիւններ չունին: Անոնք ալ պատերի սեղանէն միայն հացն ու զինին առած են, եւ ո՛չ թէ գառնուկը կամ գատիկը, վասնզի Յիսուս-Քրիստոս պատերի սեղանին վրայ մասնաւորապէս հաց ու զինին խորհրդանշան ըրաւ իր մարմնին եւ արեան եւ ո՛չ թէ գառնուկը:

Հ. Վ. Հաջունին այս տողերուն մէջէն պարկեշտ քննադատի մը խղճի հանդարտութեամբ, միայն վերջին քանի մը բառերը կ'առնէ, որպէս զի կարենայ իր ուզած «կամայական» իմաստը տալ ատենց, եւ իր աստուածաբանական հմտութեան խորքը ցոյց տալու համար իր կապէ գտնող Հաւատամքի մէջ սահմանուած եկեղեցիին դուրս մնացող բողոքականներու հետ, եւ կ'ուզէ ամրաստանել Սիանը, որ իրրեւ թէ հետեւող եղած ըլլայ «նոյն արտաբանութեան» (բողոքականներուն), որովհետեւ Սիանը բեր է որ Յիսուս «հաց եւ զինին խորհրդանշան ըրաւ իր մարմնին եւ արեան»: Կը շեղագրէ խորհրդանշան բառը, եւ Ազաթան-զեղոսէն յառաջ ընթուած քանի մը տողերով, ուր սուրբ հաղորդութիւնը ստորագրուած է կենդանաբար եւ կեցուցիչ, իր կողմէն «չնչին» բառը կը փակցնէ խորհրդանշանի վրայ:

Սիան, ինչպէս որ տեսնուեցաւ վերեւ, Ս. Հաղորդութեան վրայ ծառ մը չէր գրած: Միայն, իրրեւ օրինակ, պատարագի արարողութեան պարզումէն յառաջ գալիք անպատեհութիւնը հասկընցնելու նպատակով Աւետարանի մէջ նկարագրուած Վերնատան ընթրիքի սեղանը յիշած եւ անոր վրայ մասնանիշ ըրած էր գառնուկը, հացն ու զինին, եւ ըսած էր թէ ամէնէն ազատ բողոքականներն իսկ, որոնք աւետարանական պարզութեան հետեւողներ են, այդ սեղանէն առած են միայն հացն ու զինին, եւ ոչ թէ գառնուկը. վասնզի մեր Փրկիչը ինքն ալ այդ սեղանի վրայ դրուածներէն հացն ու զինին խորհրդանշան ըրաւ իր մարմնին եւ արեան:

Այս այսպէս չէ*, Աւետարանին մէջ գրուածը ասկէ աւելի տարբեր բա՞ն մըն է:

Մենք հոս չենք ուզեր մտնել աստուածաբանական այն մէծերու մէջ, որոնք կը դառնան Յիսուս Քրիստոսի իրական ճերմկաբան կամ զոյախոխութեան խնդիրներուն շուրջ, հակառակ Հ. Վ. Հաջունիի փափաքին, որ այդ անկուռէն միայն ուզած է նայիլ Վերնատան մէջ պատրաստուած ընթրեաց սեղանին վրայ:

Խօսիմը ուրեմն միայն խորհրդանշան բառին վրայ, որ կ'երեւի շատ զգած է Հ. Վ. Հաջունիի բարեօգտակ ջիղերուն, եւ վարկաբեկելու համար խորհրդանշան անմեղ բառը, «չնչին» անականն ալ գրած է ասոր վրայ, հերետիկոսութիւնը խաբանող ազուհասարակութիւնը:

Խորհրդանշանը իրրեւ թարգմանութիւնը symbole-ին, մէկէ աւելի առումներ ունի, եւ իր այսօրուան ընթացիկ առումէն զատ կը նշանակէ նաեւ ճշմանակ, խորհուրդ, հաւատամք, եւ այլն:

Հ. Վ. Հաջունին անշուշտ զիտէ նաեւ որ խորհրդանշանը = symbole համագործ է օրինակ, «իսկ բառերուն, որոնք դասական հայերէնի մէջ կը նշանակեն ինչ որ մենք խորհրդանշան բառով կը հասկընանք այսօր մեր ընթացիկ հայերէնին մէջ»:

Արդ՝ օրինակ բառը կը նշանակէ խորհուրդ (Symbole) Ս. Հաղորդութեան:— Ս. Սահակ՝ աղօթարաններու եւ սրբարաններու վրայ խօսելու ասան՝ կ'ըսէ. «եւ հաստատուել կայ ի նոսա տէրունական սեղան յորոյ վերայ գնացն եւ զգինին պատարագներ յօրինակ կենդանաբար մարմնոյ եւ արեան Քրիստոսի, որ միշտ անմասապէս բաշխի ի մեզ ի բաւութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց» (Մովսէս Հայկական, Բ. էջ 106):

Սովորեալն հրատարակիչները սակայն վարկ յաւանցրին վրայ ծանօթութիւն մը գրած են օրինակ բառին առումը բացատրելու համար, ընդունելով հանդերձ թէ օրինակ այդ տեղ կը նշանակէ խորհուրդ իբր յարացոյց, եւ նոյն է յաւարէն տիպ = τῆπος բառին հետ, այստե ամենայնիւ կ'զգուշացնեն անկէ «վասն նորաղանդից կամակորելոյ զայն ի մոլար միտս»: Հայկազեան Բազմիմէն ալ, Սովորեալ հրատա-

բողիկներէն յառաջ, միեւնոյն զգուշացումը կ'ընէ օրինակ բառին տիպ առումը քայքայելու առթիւ:

Ն. Լամբրոնացի **ճշմանակ** (= խորհրդանշան) եւ **օրինակ** բառերը հուստարապէս կը կիրարկէ հայրին եւ զինչին համար իր **խորհրդանշանքներ** Մարտի Գառարգիւն գործին մէջ, որով յառաջ կը բնութագրէ իր փայտափրկները: — «... այսպէս եւ ինչն օրինակայ զմարմնոյն իւրոյ **ճշմանակ** բառ իւրում գործութեանն»: — «ընծայք, որպէս քաղուի անգամ ասացար, **ճշմանակ** տուաւ ի ծնու սորա ի ժողովրդենէն՝ մարմնոյն Քրիստոսի»: — Զի զայս մարմնաւոր **ճշմանակ**ս եւ հաստատութիւն ունէի առնթեր իմն բանաւոր պատարագի՝ զոր մատուցանելիս: — «Ապա զորչն՝ որ չինէն **ճշմանակ** մարմնոյն Քրիստոսի եւ ապա-ցոյց մատուցաւ, իջմամբ հոգւոյն նմին մարմնին ճշմարտագէտ փոխարկել **յօրինակ**է եւ կատարել՝ թախանձեմ, բանզի ասեմ, զհացս՝ զոր եւ **օրինակ** մարմնոյն Քրիստոսի եկի առաջի, եւ սովաւ զճշմարիտ նորին խորհուրդն ցուցի, զու այսուհետեւ օ՛մ հոգւորդ, եւ **յօրինակ**էի ի ճշմարտութիւն վերափոխեալ»: — «Այսպէս եւ **ճշմանակ**ս մարմնոյն եւ արեանն Քրիստոսի», եւ այլն:

Եթէ Լամբրոնացիի ասոն շինուած ըլլար մեր արարուան **խորհրդանշան** բառը, անշուշտ զայն պիտի կիրարկէր **ճշմանակ**ի տեղ, որովհետեւ **խորհուրդ** եւ **ճշմանակ** շատ յաջող քարզութիւն մըն է գրաւելու համար **օրինակ** եւ **խիպ** դասականելուն տեղը մեր արդի հայերենին մէջ:

Ի. Լիթրէ *symbole* բառին եօթը տարբեր առումները կը քայքայէր օրինակներով եւ 4-ին մէջ կ'ըսէ. *Symboles sacrés, ou, simplement symboles, les signes extérieurs des sacrements*:

Ինչպէս կը տեսնուի յառաջ բերուած փայտափրկներէն, **խորհրդանշան** բառը «չայն» չէ: *Symbole*ը **հարապակցեմունք** յառաջ գոյութիւն ունի, եւ Միսն տաղը հայերէնը գործածած է իր ուղղափառ իմաստով եւ ո՛չ թէ «նորադանդոյ» կամակերած առումով: «Նորադանդներ» (= քողերակներ), այո՛, *symbole*ը կը գործածեն, ոչ թէ ուղղափառ եկեղեցւոյ հայերերուն աւած իմաստով, իրբեւ **օրինակ**, **խիպ**, **ճշմանակ**, կամ **խորհուրդ**, այլ պարզապէս իրբեւ արեւարին նշան, փասն զի անոնք չեն ընդունիր իրաւեսն **ներկայութեան** կամ **գոյափոխութեան** քարգաղտնութիւնը, հռոմէական եկեղեցւոյ հասկըցած ծննդով: Զ. Վ. Հացուեի իրաւունք չունէր Միսնի վերագրելու **խորհրդանշան** (*Symbole*) բառին «քողորական» առումը, Ս. Հաղորդութեան Հացին եւ Գինին վերաբերութեամբ:

Յայտնի է ուրեմն որ Միսն, **խորհրդանշան** բառը կիրարկած է Ս. Սահակի եւ առհասարակ նախնի հարց գործածած **օրինակ**, **խիպ**, **ճշմանակ** եւ այլն բառերուն տեղ, համաժայն Հայց. եկեղեցւոյ վարդապետութեան, եւ Զ. Վ. Հացուեի կողմէն ընդէն մը, այլմտութիւն բաւական պիտի ըլլար որ չտարիւր Միսնի խորագրութիւնը իրեն վերագրանելու իր թերաճնուտ քննադատութեան խժժածանները:

Այս քայքայութիւնները սակարկեցանք առջ 6-՛ի Բէ նոր քանակէօի մասնելու համար Զ. Վ. Հացուեի հետ, — այսպիսի փափաք մը չունինք ամենեւեմ, — այլ որպէս զի բոլորիւն հուանութիւն չմեկնուի... իր կողմէն, ինչպէս որ մեկնուած էր առեւի մեծ իշխանութեանց բառերը...

ԿՐՕՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԿԵՏԱՐԱՆԷՆ)

«ԵՐԱՆԻ» ԳԵՐ

2. — Երանի՛ սգաւորաց, զի նախ
միջիրաւեցին. (Մար. Ե. 4):

Թանկագին կորուստներու առթիւ ըզ-գացուած ցաւն է սուգը: Մահով յառաջ եկած կորուստներ մանաւանդ խոր սուգ-գեբու մէջ կը թաղեն մարդիկը: Կեանքը ամէնէն թանկագին հարստութիւնն է մարդուն, երբ մաքուր է ան եւ առողջ: Երբ կը խորտակուին ու կը կորսուին ա՛յսպիսի մարդը եւ առողջ կեանքեր, ասոնք կը ծանրացնեն սուգին ճնշումը:

Մահը սոսկում կ'ազդէր երբեմն մարդոց: Մեռնողներուն գերեզմաններուն վերայ կամովին կը մեռնէին մարդիկ: Հայոց Արտաշէս թագաւորին մահը մեծագոյն սուգը պատճառեց իր ժամանակակիցներուն,

եւ այնքան կեանքեր զոհուեցան անոր մահուան առթիւ որ շէնչող Հայաստանը աւելակի մը պէս կ'երեւէր դահաժառանգ Արտաշէսի աչքին: Այսպէս կամ այնպէս, մարդիկ վերջապէս կը մխիթարուին ո՛ր-չայի ալ ծանր ու խոր եղած ըլլայ իրենց սուգը: Բայց Աւետարանի Երանի՛ն միայն մահուան սգաւորներուն չէ որ կ'ուզողուի:

Մարդիկ աւելի մեծ, աւելի դառն եւ աւելի անդամանկի կորուստներ ունին իրենց կեանքին մէջ, որոնց սուգը չի կըրնար համեմատուիլ մահուան սուգին հետ:

Հաւատքի կորուստը՝ ողջ ապրող մարդուն ներքը, սգաւոր կ'ընէ զինքն:

Յոյսի կորուստը ամէնէն ծանր դժբախտութեան եւ թշուառութեան կը տա-նի յուսահատը:

Սիրոյ կորուստը կը դատապարտէ մարդը առանձնութեան տառապանքներուն, սուգին:

Արժանապատուութեան կորուստը, ողջ